

20 il: milli dövlətçiliyin yeni mərhələsinə doğru

XII MƏQALƏ

Haqq yolunun dalanı olmur. El sözü

Biz "toplumsal sinerji" (oxu: cəmiyyətin bütün gücünü səfərbər etməsi, bir yere toplaması və vahid məqsədə yönəltməsi) ilə "liderlik sinerjisi"nin (oxu: Prezidentin bütövlükdə cəmiyyəti, o cümlədən, siyasi mühiti əhatə edən inklüziv həmrəyliyə nail olması, hakimiyyətin bütün aspektlərdə tam legitimliyini təmin etməsi) harmoniyasına nail olmağın fəlsəfi-sinergetik və politoloji əsaslarını müəyyən etməliyik. Yeni bu məsələ fəlsəfi və elmidirmi? Onun rəşional izahı necə ola bilər?

Bundan başqa, "toplumsal sinerji" özlüyündə güclü integrativ funksiyaları yerinə yetirir. Bəs hansı şərtlər daxilində o, "liderlik sinerjisi" ilə ahəngdarlıq təşkil edərək, ümummilli sinerji yaradır (qalıq ictimai həmrəyliyin formalaşması anlamında)?

Bu, ümumiyyətlə, nəzəri-fəlsəfi tərəkür üçün mürəkkəb problemlərdən biridir. Başqa səbəblərlə yanaşı, onun yaradıcılığın fəlsəfəsinə əsaslanması ilə əlaqəlidir. Yəni burada konkret lider və siyasi xadim kimi yaradıcı olmaq lazım gəlir ki, ümummilli miqyasda həmrəylik yarada bilsən. Bu baxımdan qısa olaraq "yaradıcılıq nədir?" sualının fəlsəfi-sinergetik anlamı üzərində dayanmaq lazım gəlir.

Homer, Platon və... Feyrbənd

Yaradıcılıq ideyası insanın müəyyən anlamına dayanır. Bununla yanaşı, o, insanın cəmiyyət və təbiətlə əlaqələri ilə sıx bağlıdır. Deməli, yaradıcılığın istənilən növü insan-cəmiyyət-təbiət "üçbucağı"nda reallaşır və təkrar-təkrar aktuallaşır.

Qərb fəlsəfi düşüncəsində yaradıcılıq "iradə azadlığı", "fərdi məsuliyyət", "tərəqqi" və "rəşionallıq" kimi anlayışlarla birgə mədəniyyətin universalları kateqoriyasına aid edilir. Bu isə o deməkdir ki, yaradıcılıq yalnız fərdi deyil, bütövlükdə, cəmiyyət və bəşəriyyət kontekstində mənası olan fenomen kimi qəbul edilir. Ancaq bütün hallarda bu məsələdə mərkəzi faktor insandır! Ona görə də qədimdən insanın fəlsəfi olaraq necə dərk edilməsi yaradıcılıq aspektində ciddi məqamdır.

Homer üçün insan "bir-biri ilə zəif əlaqəsi olan hissələrdən ibarət idi". Homərə görə, arxaik insanların "ruhani mərkəzi" mövcud deyildi, onların "ruhu" yox idi ki, hansısa yaradıcılığa təkən versin (söhbət Pol Feyrabəndin Homerin insan haqqında təsəvvürlərinin yalnız fəlsəfi izahından gedir). Belə olanda insanın şüuru, iradə azadlığı, ruhla cismin harmoniyası, şüurla reallığın münasibətlərini vəhdətdə fəlsəfi təsəvvür etmək xeyli çətinləşir. Devid Yumdan başlayan analitik fəlsəfə "bu qüsurdan əziyyət çəkir".

P.Feyrabənd həmin prizmada Platonun yaradıcılıq ideyasını da tənqid edir. Platon yaradıcılığın "qəfil", "mücüzə" şəklində gözlənilmədən insanın daxilində meydana gəldiyini yazırdı. Burada, bütövlükdə, yaradıcılıq kənarından (məsələn, ilahidən) gələn fəhm kimi də başa düşülə bilər. İ.T.Kasavin obrazlı surətə Platonun bu mövqeyini belə ifadə edir: "...məhz bu cür mücüzə insan yaradıcılığıdır!"

Bu məsələnin incəliklərinə varmaq bizi mövzudan uzaqlaşdırardı. Ona görə də qısa olaraq yaradıcılığın müa-

Fəlsəfi-sinergetik təhlil

sir fəlsəfi-elmi ədəbiyyatda bir anlamı ilə kifayətlənək. Yeri gəlmişkən, həmin anlamı P.Feyrabənd və İ.T.Kasavin qəbul edirlər. Yaradıcılıq "olmayanın izah edilməyən tərdə yaradılması" ilə "indici mövcud olanın dərk" arasında "idraki miqrasiyadır". Bu mürəkkəb fəlsəfi tezis sadə ifadəsi belədir: yaradıcılıq növündən asılı olamayaraq, əvvəllər mövcud olmayanın mürəkkəb və qeyri-müəyyən tərdə indici mövcud olanın dərk edilməsi fonunda yaradılmasıdır. Deməli, yaradıcılıq hər bir halda indiyə nisbətə quruculuq və yenilikdir. Onun bir tərəfi insanın zəkavi və mənəvi özəlliyinə bağlıdırsa, digər tərəfi sosial-mədəni mühitlə əlaqəlidir. Yaradıcılıq bu iki aspektin arasında "idraki miqrasiya" etməklə sınaqdan keçir və həqiqi yenilik olduğu halda istənilən, toplumun sərvətinə çevrilir!

Göründüyü kimi, "yaradıcılıq" anlayış kimi mürəkkəbdir. Onun konkret reallaşma formaları və müxtəlif sosial aspektlərdə ifadə üsulu daha mürəkkəbdir. Şübhəsiz ki, siyasi liderlikdə bu daha mürəkkəb xarakter alır. Çünki siyasi liderliyin yaradıcılığı mahiyyətə fərdiliyi, kollektiv reallığı və çox müxtəlif sosial-psixoloji, idarəetmə faktorlarını sistem halında görə bilmək qüdrəti ilə bağlıdır. Eyni zamanda, liderlik sayısız-hesabsız qeyri-müəyyən situasiyalarda uğurlu olmağa "məhkum edilmiş" yaradıcılıqdır. Öncədən bu fəaliyyətin sonunu görmək mümkün deyildir. Tez-tez dəyişən və fərqli tərəflərdən təsirləri olan parametrlər, faktorlar, məqamlar, vəziyyətlər burulğanında "idarəetmə və istiqamətləndirmə gəmisini"ni dayanıqlı olaraq "ənginliklərə aparmaq" lazım gəlir! Ulu Öndər bütün bunları "tarix çətin imtahançısıdır" kəlamı ilə izah edir!

Beləliklə, bir qədər də məsələni konkretləşdirsək, belə qənaətə gəlirik ki, "ümummilli sinerji" siyasi liderin uğurlu yaradıcı fəaliyyəti sayəsində əmələ gələ bilər! Bu fenomenin reallaşması lider yaradıcı olmayanda mümkün deyildir.

Yeni liderlik nümunəsi və ümummilli sinerji: siyasi yaradıcılığın zirvəsi

a) Yeni geosiyasi, geomədəni, geoiqtisadi, enerjetik dəyərlərin yaradılması

Beləliklə, bizim əsas tezisimiz belədir: Liderin ümummilli miqyasda uğurlu olmasının təməlinə onun yeni liderlik nümunəsi yarada bilməsi potensialı dayanır. İlham Əliyevin yeni liderlik nümunəsində yaradıcı insanın bütün keyfiyyətləri cəmləşmişdir. Yuxarıda vurğuladığımız fəlsəfi anlam kontekstində daha konkret olaraq, mövcud vəziyyəti tam dərk etmək əsasında yenilik yaratmaq qabiliyyəti İlham Əliyevin siyasi lider kimi yaradıcılığının mərkəzi xəttini təşkil edir. Bu aspektdə Azərbaycan Prezidentinin yüksək siyasi iradə azadlığına və fərdi məsuliyyətə sahib olduğu qətiyyəti şübhə doğurmur. İlham Əliyevin əldə etdiyi siyasi-diplomatik tərəqqi birbaşa yüksək zəkavi rəşionallığa əsaslanır.

Vurğulanan əlamətlərin konkret məzmunu Azərbaycan dövlət başçısının əldə etdiyi nailiyyətlərdə öz ifadəsini tapmışdır. Mövcud vəziyyəti tam dərk etmək potensialı Prezidentin 2003-cü ildə dövlətə başçı seçildəndən sonra həyata keçirdiyi daxili və xarici siyasətin hədəflərini müəyyən etməsində özünü göstərmişdir. Həmin bağlılıqda İlham Əliyev enerji strategiyasını davamlı olaraq və konkret layihə təşəbbüsləri ilə siyasi-diplomatik fəaliyyətinin ahəngdarlığında reallaşdırmaqdadır. Bunun praktiki nümunələri enerji layihələrinin kəsinisiz olaraq həyata keçirilməsindən ibarətdir. Çox sayda neft və qaz layihələri qarşıya çıxarılan maneələrə baxmayaraq həyata keçirildi. Bunun üçün İlham Əliyev yeni geosiyasi, geoiqtisadi dəyərlər yaratdı! Misal olaraq, "Bakı prosesi"-ni, Bakı Humanitar forumlarını, Qərb-Şərq nəqliyyat dəhlizi ilə Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizinin Azərbaycanda "qovuşmasının" coğrafi aspekti ilə iqtisadi dividənlərinin bir-birini tamamlamasını

təmin etməyi göstərə bilərik. Bunlar heç şübhəsiz siyasi liderin yaradıcı fəaliyyətini tələb edirdi.

İlham Əliyevin yeni liderliyinin yaradıcı aspektinə aid başqa bir fakt enerji strategiyasının reallaşması üçün liderin geosiyasi, siyasi və geoiqtisadi amilləri vahid diplomatik fəaliyyət müstəvisində sintez edə bilməsi qabiliyyəti ilə əlaqəlidir. Konkret olaraq, İlham Əliyevin regional və regionlararası əməkdaşlıq formatlarını irəli sürməsinə dəyə bilərik. Burada regional səviyyədə və regionlararası miqyasda dövlət başçısının ikitərəfli, üçtərəfli, dördtərəfli əməkdaşlıq formatlarının təşəbbüskarlığını vurğulamaq lazımdır. Məhz İlham Əliyevin mövcud vəziyyəti dərinə təhlil etmək əsasında həmin əməkdaşlıq formatlarını enerji strategiyası və bütün tərəflərin qarşılıqlı fayda götürə bilməsi prinsipi ilə vəhdətdə təqdim etməsi nəzərdə tutulanların reallaşmasına zəmin yaratmışdır. Həmin anlamda bu proses region səviyyəsində və regionlararası miqyasda Azərbaycan Prezidentinin lider kimi yaradıcı fəaliyyətinin birbaşa nəticəsi kimi qəbul edilə bilər.

İndi tədqiqatçılar fəlsəfi və politoloji kontekstdə "enerjetik dəyərlər nədir və onu yaratmaq necə mümkündür?" sualına müxtəlif kontekstlərdə cavab axtarırlar. Lakin məsələ bəsit deyildir. Xüsusilə, XXI əsrin ziddiyyətli, sürətlə dəyişən və risklərlə dolu geosiyasi dinamikası prizmasında çox çətin görünür. Doğrudan da "enerjetik dəyər" nədir və "yeni enerjetik dəyər" dedikdə nəyi nəzərdə tutmaq olar?

"Enerjetik dəyər" anlayışını biz nəzəri konstrukt və ya metafora kimi işlədirik. Burada əsas vurğu hər hansı dövlətin malik olduğu enerji resurslarından istisnaçı kimi deyil, milli, regional, regionlararası və qlobal miqyaslarda xalqlara qarşılıqlı fayda gətirə bilən, sülh, barış, əməkdaşlığına imkan yaradan layihələr və nəqliyyat-loqistika sistemine xidmət edən fəaliyyəti üzərinə qoyulmuşdur. Bu anlamda "enerjetik dəyər" iqtisadi, ma-

liyyə faktorları ilə geosiyasi faktorların ziddiyyətsiz qarşılıqlı əlaqəsini təmin etməklə sıx bağlı görünür. Lakin bununla məsələ məhdudlaşmır.

Lider "yeni enerjetik dəyərlər" yaratmaq iqtidarında olmalıdır ki, sürətlə dəyişən mühitdə əməkdaşlıq, sabitlik və qarşılıqlı faydalanma təmin edilsin. Deməli, yeni enerjetik dəyərlər yeni enerji layihələrini, enerji növlərinin vahid məqsəd üçün istifadə edilməsi siyasətini, enerjinin geosiyasi aspektdə rolunun ümumrəşafə naminə gəinşləndirilməsini əhatə edir. Nümunə kimi "enerji dəyər"i qismində neft və qazın istehsalının geniş geosiyasi məkanda yerləşən dövlətlərin enerji və milli təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə yönləndirən siyasəti göstərmək olar. Azərbaycan Prezidenti həmin kontekstdə ölkənin enerji daşıyıcılarının etibarlı istehsal edilməsi və nəqlinin həyata keçirilməsini təmin etmişdir.

İlham Əliyev bunun üçün çoxşaxəli nəqləmə şəbəkəsi yaratmışdır. Bu, enerji dəyərinin birbaşa geosiyasi kontekstdə mənalandırılmasıdır! Bu anlam üzərində Azərbaycan Prezidenti "yeni enerjetik dəyər" də yaratmışdır. O, ənənəvi enerji daşıyıcıları ilə yanaşı, bərpaolunan (qeyri-ənənəvi) enerji növlərinin bir-birinə uyğun istehsalı, nəqli və istifadəsinin vahid sistemdə birləşdirilməsi ilə əlaqəlidir. Azərbaycan bir neçə saziş və müqavilə ilə buna nail olmuşdur. Məsələn, Avropa İttifaqı ilə enerji təhlükəsizliyini təmin etmək barədə imzalanmış sənədləri göstərmək olar. Eyni zamanda, dünyanın böyük şirkətlərindən olan BP ilə uzunmüddətli əməkdaşlıqla bağlı yeni müqavilənin imzalanmasını nümunə hesab etmək olar.

Vurğulanan məqamlar kontekstində İlham Əliyevin yeni liderlik nümunəsinin, eyni zamanda, bir şəxsiyyət kimi yüksək yaradıcılıq potensialına malik olması ilə bağlılığının digər nümunəsi olaraq qalıq geomədəni dəyərlərin yaradılması xüsusi yer tutur. Bu, olduqca maraqlı, aktual və Qafqaz üçün müasir mərhələdə yeni bir liderlik fenomenidir. Çünki siyasi liderin geosiyasi ilə mədəni faktorların apardığı siyasətdə vəhdətini təmin edə bilməsi nadir hadisədir. Bunun üçün İlham Əliyev Azərbaycanın daxili sosial-mədəni mühitini ziddiyyətsiz və real integrativ vəziyyətə çıxaran multikulturalizm, azərbaycançılıq və mədəniyyət açıqlığı faktorlarını həm sistem, həm də yaşam prinsipləri kimi oturuşdurmaqla, onların dövlətlərarası münasibətlərə proyeksiyasını həyata keçirmək arasında bir uyğunluq yaratması lazımdır. Söhbət faktiki olaraq müasir şərtlər daxilində elə münasibətlər modelinin yaradılmasından gedir ki, daxili mühitlə ətraf mühit arasında qarşılıqlı uzlaşma praktiki mümkün olsun.

Görünür, bu yeni liderlik məqamı Avrasiya məkanında yeganə nümunə kimi uzun müddət qalacaqdır. Burada multikultural dəyərlərin Azərbaycan cəmiyyətinin bütövlüyünü təmin etməyə xidmət etməsi ilə regional və regionlararası miqyasda bir neçə cəmiyyətin qarşılıqlı əlaqələrə açıq olmasını uyğunlaşdırmaq vacib əxəllikdir. Özlüyündə məsələnin liderliklə bağlı aspekti çox mürəkkəbdir. Lakin İlham Əliyev ona nail olmağın səmərəli nəticə verə bilən mexanizmlərini yaratmışdır. Həmin mexanizmlər sırasında yeni liderlik kontekstində Azərbaycan Prezidentinin regional və beynəlxalq təşkilatlarda fəaliyyətinin daxili məntiqi və əldə etdiyi konkret nəticələr ayrıca yer tutur. Bu xüsusi tədqiqat tələb edir. Məsələnin həmin tərəfi üzərində geniş dayanaq.

(ardı var)

Füzuli QURBANOV,
XQ-nin analitiki,
fəlsəfe elmləri doktoru